

Doc. dr. sc. Ivica Prga

Dr. sc. Ivan Šverko

**IZDVOJENI ASPEKTI RAZVOJA
BANKOVNOG TRŽIŠTA**

**REMOTED ASPECTS OF BANKING
MARKET'S DEVELOPMENT**

SAŽETAK: Autori izlažu u radu izdvojene trendove koji će u budućnosti determinirati izgled i modele funkcioniranja bankovnog sustava. Pri tome analiziraju utjecaj četiri ključna segmenta razvoja bankovnog tržišta, veličinu banke, upravljanje rizicima, osnivanje specijaliziranih financijskih institucija i budućnost relationship lending. Autori zaključuju da će se hrvatsko bankovno tržište u kratkom roku morati prilagoditi promjenama na bankovnom tržištu EU.

KLJUČNE RIJEČI: bankovno tržište, upravljanje rizicima, specijalizirane financijske institucije, relationship lending.

ABSTRACT: In the article authors present remoted aspects which will in the future determine prospect of banking system and its models of functioning. Here they analyze four major segments of banking market's development: size of the bank, risk management, forming of specialized financial institutions, and future of relationship lending. Authors conclude that the Croatian banking system should in the short-period of time adjust to the changes in EU banking market.

KEY WORDS: banking market, risk management, specialized financial institutions, relationship lending.

UVOD

Hrvatski bankovni sustav je od 1990. godine do danas prošao proces karakterističan za sustave tranzicijskih zemalja srednje i istočne Europe. Zajednička karakteristika izgradnje novih bankovnih sustava navedenih zemalja bili su visoki troškovi transformacije za duže razdoblje od očekivanog, što i ne treba biti upitno ako imamo u vidu naslijeđa prošlosti.

Kako je povijest bankovnih kriza stara koliko i povijest bankarstva, moguće je ustvrditi da u posljednjih tridesetak godina gotovo i nije bilo zemlje koja nije prošla kroz faze bankovnih kriza¹, a razdoblje prilagodbe bankovnog sustava tranzicijskih zemalja tržišnim uvjetima poslovanja bilo je iznimno „bolno“. Hrvatski bankovni sustav prošao je kroz dva ključna razdoblja bankovnih kriza. Prvi krizni period bio je između 1991. i 1996. godine. Tijekom tog razdoblja država je izdala obveznice umjesto stare devizne štednje, obveznice za restrukturiranje i razvoj te je sanirala neke od tada najvećih državnih banaka (Privrednu, Riječku i Splitsku banku). Druga bankovna kriza javila se 1998. godine, nakon svršetka faze brzog rasta kreditnih plasmana srednjih i manjih banaka. Nakon toga kriznog razdoblja prisutne su individualne i nepovezane krize, za razliku od sustavnih. Prema provedenim izračunima², prva bankovna kriza koštala je oko 4,7 mlrd USD ili 23% BDP-a iz 1996. godine, a druga oko 800 mln USD ili 3,7% BDP-a iz 1999. godine.

Usporedno s procesom konsolidacije i rekonstrukcije bankovnog sustava tekao je proces njegove vlasničke transformacije i okrupnjavanja. Upravo je ulaskom inozemnih banaka na bankovno tržište hrvatsko bankarstvo u velikoj mjeri integrirano u europski bankovni sustav. Rezultat takvog procesa je da će bankovni sustav, za razliku od realnog sektora, u kratkom roku morati riješiti strateške opcije s kojima je danas suočeno europsko bankarstvo.

Polazeći od ograničenog opsega ovog rada, u nastavku će biti izložene samo neke od opcija koje će u budućnosti determinirati izgled i modele funkcioniranja bankovnog sustava.

1. PROBLEM KRITIČNE MASE

Hrvatska će bankovna industrija u kratkom roku biti suočena s problemom „size trap“-preciznije, veličinom aktive koja će rezultirati profitabilnim poslovanjem. Aktualiziranje navedenog problema u Hrvatskoj će biti u uskoj vezi sa širenjem aktivnosti nebankovnih institucionalnih investitora, produbljuvanjem financijskog tržišta i eliminiranjem različitih

¹ Vlade četrdeset zemalja svijeta potrošile su u razdoblju od 1980. godine prosječno 12,8% BDP za potrebe razrješenja bankovnih kriza. Taj postotak je viši u zemljama u razvoju (14,3%). Neke od kriza rezultirale su enormno visokim troškovima: vlade Argentine i Čilea su za vrijeme kriza iz ranih osamdesetih godina potrošile između 40 i 55% BDP. Konačno, bez obzira na činjenicu da govorimo o relativno slabo razvijenim i malim ekonomijama, zemlje u razvoju su za razrješenje bankarskih kriza do sada potrošile preko 1.000 milijardi USD.

² Ahec-Šonje A.: Jesu li bankovne krize predvidljive?, www.ekonomijamoderna.inet.hr

oblika sadašnjeg ekstraprofita u poslovanju banaka. Prema studiji Boston Consulting Group³, privatne banke bi trebale imati najmanje 10 mlrd USD investirane aktive da bi bile profitabilne, dok je prema podacima analitičara USB banke, ta granica 50-70 mlrd USD⁴. Poseban će problem biti primjena regulative BASEL II koja će prisiliti banke da u značajnoj mjeri vežu dio izvora, povećaju operativne troškove i investicije u informatičku tehnologiju. Slijedom toga moguće je očekivati nastavak procesa konglomerizacije i integracije bankovnih institucija, s manjim brojem velikih univerzalnih banaka koje će imati snažan temelj u asset menadžmentu i otvorenu i troškovno isplativu strukturu proizvoda. Osnovni faktor širenja poslovanja velikih banaka izvan nacionalnih tržišta bit će rizičan. Već je danas ponder rizika u poslovanju banaka puno značajniji u procesu širenja bankarskog poslovanja od ekonomije troškova.

2. UPRAVLJANJE BANKOVNIM RIZICIMA

Uzroci bankovnih kriza premještaju se na mikroekonomsko područje gdje su u prošlosti dominirale pogrešne kreditne politike i propusti kontrolnih procedura unutar banaka. Učinkovita regulacija i supervizija centralne banke u velikoj su mjeri minimizirale mogućnost kreditnog rizika, a obveza implementiranja internih kontrolnih regulatora unutar banaka trebala bi spriječiti svaki oblik moralnog hazarda. Ulaskom inozemnih banaka u bankovni sustav i širenjem financijskog tržišta hrvatsko je bankarstvo relativno brzo prihvatilo metode i instrumente evaluacije i upravljanja rizicima primjerene bankarstvu u razvijenim tržišnim privredama. Razvoj kvantitativnih modela za mjerenje izloženosti rizicima i investiranjem sredstava u razvoj risk menadžmenta unutar banaka, rezultirao je velikim pomakom u upravljanju kreditnim rizicima. Takvi bi procesi mogli dovesti do pogrešnog zaključka da su bankovne krize prošlost i da je mogućnost njihova pojavljivanja neznatna.

Trendovi na financijskom tržištu pokazuju da su posljednjeg desetljeća u sve većoj mjeri generatori krize takozvani nekreditni - tržišni i operativni rizici. Sofisticirane tehnike upravljanja takvim rizicima postaju područje po kome će se razlikovati uspješne od neuspješnih banaka. Tržišni rizici sadrže tečajni rizik, rizik promjene cijene vrijednosnica, kamatni rizik i rizik likvidnosti. Svaki od navedenih rizika ima specifičan ponder u kontekstu generatora potencijalne bankovne krize. Na ovom je području moguće očekivati sljedeće osnovne značajke:

1. Prvi i vjerojatno najviše zastupljeni tržišni rizik bit će i nadalje valutni rizik. Veći dio izloženosti valutnom riziku hrvatskih banaka proizlazi iz izloženosti denominirane u eurima. Nakon uvođenja eura kao domicilne valute ova će izloženost potpuno nestati pa će s time u skladu nestati i najveći dio otvorene devizne pozicije bankovnog sustava. Jedina preostala valutna izloženost bit će ona u drugim valu-

³ Boston Consulting Group. „Richer Prospects in Wealth Management“, Global Wealth 2001. Vidjeti šire u Hafner, C., Tobler, D.: Strategic options for small private banks, izd. UBS, spec. ed., 2002, str. 2.

⁴ Samo u Švicarskoj oko 100 financijskih institucija prihodima koje ostvaruju na plasmane nisu u mogućnosti u dužem roku pokrivati rastuće troškove i uvjete adekvatnosti kapitala.

tama (USD, CHF) koju će zbog njihova volumena u portfeljima banaka biti lakše kontrolirati, stoga će i ukupna izloženost valutnom riziku biti značajno smanjena. S obzirom na razvijenije tržište derivativnih financijskih instrumenata u eurima nego u kunama, može se očekivati da će hrvatske banke u procesima zaštite od valutnih rizika koristiti mnoge širi spektar derivata.

2. Značajne je promjene moguće očekivati na području izloženosti riziku promjene kamatne stope.

Sukladno kriterijima iz Maastrichtskog ugovora hrvatsko će bankarstvo morati smanjiti postojeću visinu i volatilnost kamatnih stopa te neto kamatnih marži. Ove bi promjene trebale imati pozitivan efekt na izloženosti hrvatskih banaka riziku promjene kamatne stope, posebno ako se ima u vidu da politika očekivanja hrvatskog bankarstva uključuje dugoročni pad kamatnih stopa.

S druge strane, hrvatske banke danas koriste proizvode vezane uz administrativne kamatne stope i na taj način usklađuju svoju izloženost riziku promjene kamatne stope. Može se očekivati je da će nakon uvođenja eura kao domicilne valute biti puno teže plasirati ovakve proizvode te na taj način i smanjivati izloženosti ovom riziku.

3. Rizik promjene cijene vrijednosnica neće biti posebno značajan zbog uvođenja eura. Jedina promjena mogla bi biti u smanjenju volatilnosti cijena vrijednosnica u bankovnim tržišnim portfeljima koje bi mogle rezultirati smanjenjem zarada iz takvih portfelja.
4. Uvođenjem eura kao domicilne valute u Republici Hrvatskoj najviše bi mogao biti prisutan rizik likvidnosti.

Rizik likvidnosti je «derivirani» oblik rizičnosti i kako je on zapravo posljedica izloženosti drugim rizicima, banke rizik likvidnosti često marginaliziraju. Naime, jedno od istraživanja je pokazalo da čak 67 posto risk menadžera američkih banaka smatra kako likvidnost uopće nije problem u njihovim bankama, stoga ju niti naročito ne istražuju.⁵ Važnost likvidnosti se očituje i jasno raspoznaje tek u kriznim stanjima. Banka će s adekvatnom likvidnošću puno lakše premostiti krizna stanja i šokove.

U hrvatskom su bankarstvu prisutna tri osnovna oblika rizika likvidnosti: (1) rizik neusklađene likvidnosti, (2) rizik pojačane likvidnosti te (3) tržišni rizik likvidnosti. *Rizik neusklađene likvidnosti* nastaje zbog neusklađenosti stavaka aktive i pasive banaka. *Rizik pojačane likvidnosti* je rizik koji nastaje zbog potrebe viših iznosa likvidnih sredstava koje bi banke mogla trebati u budućnosti. *Rizik likvidnosti tržišta* nastaje zbog potencijalne slabije likvidnosti financijskog tržišta, što ima za posljedicu nemogućnost prodaje ili pribavljanja likvidne imovine.⁶

Važno je naglasiti da je stupanj rizika likvidnosti ovisan o konkretnoj poziciji banke na financijskom tržištu. Ista pozicija likvidnosti neke banke može biti zadovoljavajuća u jednoj situaciji, te neadekvatna u nekoj drugoj. Zbog toga banka mora istražiti utjecaj

⁵ Turner, S.H., Sjaastad, J.: Too many banks aren't ready for looming liquidity crisis, *American Banker*, 6.4.2002., str. 17.

⁶ Leonard M. Matz: *Liquidity Risk Management*, Thomson Financial, Austin, 2001, str. 15.

potencijalnih stresnih stanja na svoju likvidnost (odljev depozita, nelikvidnost velikih dužnika, i sl.).

Zakon o bankama i odluke Hrvatske narodne banke ne propisuju generalni omjer likvidnosti, a prisutni instrumenti obvezne rezerve i omjer kratkoročne devizne aktive i ukupne devizne pasive rječitno pokazuju da je područje upravljanja rizikom likvidnosti još uvijek u velikoj mjeri regulatorno nedorečeno.

Mogućnost pojave nelikvidnosti/insolventnosti pojedinačne banke kao generatora krize unutar hrvatskog bankovnog sustava još je uvijek prisutna. Zbog toga je marginaliziranje rizika likvidnosti, posebno ako je vezan s propustima u kontroli operativnog rizika, to opasnije.

3. OSNIVANJE SPECIJALIZIRANIH FINANCIJSKIH INSTITUCIJA

Proteklo desetljeće obilježeno je izrazitim rastom međunarodnih tokova kapitala. Ključnu ulogu su u tome imale velike inozemne banke motivirane težnjom diverzifikacije vlastitog portfelja i smanjenja rizika. Financijske i valutne krize u SAD-u i Europi pokazale su da ni najrazvijenije zemlje nisu imune na ozbiljne financijske poremećaje, što je u percepciji rizika kod bankara smanjilo razliku između razvijenih i onih u razvoju i determiniralo ulazak inozemnih banaka na tržišta tranzicijskih zemalja. Sposobnost realne procjene međunarodnih rizika omogućila je bankama međunarodne iskorake u dotad nerazvijena tržišta stvarajući pretpostavke za brzi rast tržišnih udjela okrupnjavanje banaka, implementaciju novih proizvoda i mogućnost brzog rasta⁷. U procesu brze transformacije hrvatskog bankovnog tržišta **banke su u prvi plan stavile profit** (što je u kratkom roku racionalno), a razvojnu funkciju, imanentnu čak i tržišno najrazvijenijim privredama, prepustile su državi. Na taj su način ključni dijelovi hrvatskog gospodarstva, poput agrara ili izvoza, ostavljeni **bez odgovarajuće bankovne potpore**.

Zatvoren" financijski sustav ne može u državnom proračunu osigurati sredstva za sve veće potrebe državnog financiranja posebnih namjena. Zbog toga je u praksi razvijenih tržišnih gospodarstava izgrađen **"otvoreni" financijski sustav koji za financiranje ovih namjena privlači privatni kapital s financijskog tržišta** i uključuje:

1. državnu potporu privatnim financijskim institucijama za financiranje posebnih namjena
2. osiguranje, jamstvo i otkup kredita privatnih institucija odobrenih za izabrane namjene
3. pribavljanje dodatnih sredstava emisijom zadužnica na domaćim i internacionalnim tržištima preko državnih financijskih institucija ili državnih agencija.⁸

⁷ Šonje, V.: "Tendencije razvoja svjetskog bankarstva", u "Strategija razvoja financijskog sektora", Hrvatski institut za bankarstvo i osiguranje, Zagreb, 2000.

⁸ Leko, V.: "Financiranje javnih interesa preko državnih i od države podupiranih privatnih financijskih institucija", Ekonomski fakultet Zagreb, 1999.

Cjeloviti financijski sustav podrazumijeva razvoj specijaliziranih financijskih institucija koje bi bile profitne institucije organizirane kao dionička društva s visokim kreditnim rejtingom (AAA ili A1), usko povezane s državnim i regionalnim gospodarstvom. Takve bi se institucije bavile odobravanjem financijske potpore gospodarskim sektorima koji nisu u mogućnosti osigurati financiranje prema kriterijima na komercijalnom bankovnom tržištu, financiranjem investicija lokalnih vlada i organizacija od javnog interesa, financiranjem infrastrukturnih projekata u sektorima transporta, energije, telekomunikacije, okoliša, odobravanjem kredita uz munucipalne obveznice i sl.

Dio takvih institucija bi mogao biti financiran izdavanjem hipotekarnih obveznica i upravljan preko fondacija, pa bi takve institucije bile bliže javnim fondovima nego komercijalnim bankama.

4. RELATIONSHIP LANDING

Relationship landing bankarstvo u dosadašnjoj se praksi bankovnog poslovanja pokazalo kao jedna od dominantnih tehnika procjene kreditnog boniteta klijenta i odobravanja kredita. Takva veza između klijenta i banke posljedica je brojnih čimbenika: visokog udjela bankarskih kredita u dugoročnom i kratkoročnom financiranju klijenta, poznavanja i utjecaja banke na klijentov menadžment, obavljanja platnog prometa i ostalih financijskih usluga preko banke, poseban (ili ekskluzivan) tretman klijenta u banci i sl. Može se očekivati da će navedena tehnika ostati prisutna i u sljedećem razdoblju unutar EU bankarstva, ali da će se njezina važnost smanjivati. Takva je tehnika u proteklom desetljeću posebno došla do izražaja u poslovanju srednjih i manjih banaka, regionalno orijentiranih i vezanih za lokalnu poduzetničku infrastrukturu. Njezina se prednost ogledala u redukciji troškova (troškovi monitoringa banaka su niži), fizičkoj blizini banke klijentu, a relativno odsustvo lokalnih konkurenata pružalo je banci potencijalnu tržišnu prednost⁹. Usprkos navedenih prednosti, u provedbi relationship landinga prisutni su brojni nedostaci:

- problem autonomije kreditnih referenata i potencijalna opasnost moralnog hazarda
- problem reduciranja hijerarhije između menadžmenta i kreditnog sektora banke
- problem povoljnijeg tretmana kolateral bankarskih klijenata¹⁰
- „prekid veze“ kao posljedica jačanja klijenta i dužine relationshipa.¹¹

Može se očekivati da će poslovanje sa sektorom srednjih i malih poduzeća u sve većoj mjeri preuzimati velike univerzalne banke koje su u mogućnosti pružiti cjelovitu uslugu takvim klijentima.

⁹ Degryse, H. A., Ongena, S., "Distance, Lending Relationships and Competition" October 1, 2002. EFA 2003 Annual Conference Paper No. 260.

¹⁰ Harhoff, D., Korting, T., „Lending relationship in Germany – empirical evidence from survey data“, *Journal of Banking and Finance*, 22(1998), str. 1317-1353.

¹¹ Ongena, S., Smith, D., „The Duration of Bank Relationship“, *Journal of Financial Economics*, vol. 61 (2001), STR. 449-475.

5. ZAKLJUČAK

Polazeći od vlasničke strukture hrvatskoga bankarstva i u velikoj mjeri integriranosti hrvatskih banaka u europski bankovni sustav, prisutna je snažna interakcija između promjena na europskom i hrvatskom financijskom i bankovnom tržištu. Kako je razmjera promjena iznimno široka, izložene su samo neke od promjena koje će determinirati izgled i modele funkcioniranja bankovnog sustava. Trendovi pokazuju nastavak procesa konglomerizacije i integracije bankovnih institucija s manjim brojem velikih univerzalnih banaka koje će imati snažan temelj u asset menadžmentu te otvorenu i troškovno isplativu strukturu proizvoda. Osnovni faktor širenja poslovanja velikih banaka izvan nacionalnih tržišta bit će rizik. Sofisticirane tehnike upravljanja rizicima postaju područje po kome će se razlikovati uspješne od neuspješnih banaka. Cjeloviti financijski sustav nametnut će u kratkom roku potrebu razvoja specijaliziranih financijskih institucija koje bi bile profitne institucije organizirane kao dionička društva s visokim kreditnim rejtingom, usko povezane s državnim i regionalnim gospodarstvom. Mogu se očekivati promjene i na području tehnika bankovnog poslovanja. Relationship landing bi ostao prisutan i u sljedećem razdoblju unutar EU bankarstva, ali će se njegova važnost smanjivati.

LITERATURA

1. Ahec-Šonje, A., *Jesu li bankovne krize predvidljive?*, www.ekonomijamoderna.inet.hr
2. Boston Consulting Group., *Richer Prospects in Wealth Management*, Global Wealth 2001. Vidjeti šire u Hafner, C., Tobler, D., *Strategic options for small private banks*, izd. UBS, spec. ed., 2002.
3. Degryse, H. A., Ongena, S., *Distance, Lending Relationships and Competition*, October 1, EFA 2003 Annual Conference Paper, No. 260, 2002.
4. Harhoff, D., Korting, T., *Lending relationship in Germany - empirical evidence from survey data*, Journal of Banking and Finance, 22, 1998.; Ongena, S., Smith, D., *The Duration of Bank Relationship*, Journal of Financial Economics, vol. 61, 2001.
5. Landes, D. S., *Bogatstvo i siromaštvo naroda*, Masmedia, Zagreb, 2003.
6. Leko, V., *Financiranje javnih interesa preko državnih i od države podupiranih privatnih financijskih institucija*, Ekonomski fakultet Zagreb, 1999.
7. Matz, L. M., *Liquidity Risk Management*, Thomson Financial, Austin, 2001.
8. Prga, I., Šverko, I., *Microeconomic roots of banking crisis - lessons from Croatia*, konferencija *An Enterprise Odyssey Building Competitive Advantage*, ur. Galetić i ostali, Ekonomski fakultet Zagreb, 2004.
9. Prga, I., Šverko, I., *Značajke malih banaka i njihova budućnost*, Računovodstvo i financije, 50, 2004.
10. Šonje, V., *Tendencije razvoja svjetskog bankarstva*, u *Strategija razvoja financijskog sektora*, Hrvatski institut za bankarstvo i osiguranje, Zagreb, 2000.
11. Turner, S. H., Sjaastad, J., *Too many banks aren't ready for looming liquidity crisis*, American Banker, 06.04.2002.

